

På jagt efter verdens skabelse – i almanakken.

Per-Olof Johansson

Artiklerne i almanakkerne spænder gennem årene vidt – fra videnskab til almen kulturelle emner. I 2014 er det astronomiske artikler, som løser opgaven. (Hvis man er interesseret i, hvilke artikler der i tidens løb har været, er der i almanakken for år 2000 en oversigt over artiklerne siden 1782.) Og apropos 'verdens skabelse' er det da interessant at læse, at emnet stadig optager almanakken 2014: **"Vi lægger ud med de allerseneste overraskende præcise resultater om selve Universets fødsel – "Big Bang" og udviklingen umiddelbart derefter – netop indhentet fra den europæiske satellit Planck."**

Vi nøjes nu ikke i 2014 med fattige 5981 år som almanakken i 1911 skilte med 5878 – vi skal bruge det lidt mere unøjagtige 'omkring 14 milliarder år' for at komme på højde med 'start'-tidspunktet. Hvad angår 'skabelsen' var menneskene før 1911 henvist til de teologiske autoriteter (i hvert fald i almanakken!), i dag er autoriteterne andre, min forståelse er dog næppe voldsomt meget større, end bondens var for 'skabelsen'. Min autoritetstro er endog vaklende, hvad bondens måske ikke var!

Efterhånden troede vi, det var uskyldig børnelærdom - at Biblens skabelsesberetning er en myte, men nutiden viser os noget andet. At myten kan indeholde en sandhed som myte, ligger åbenbart nogen for fjernt. De må absolut se skabelsen som tidsfæstet og et øjeblik sag, og deraf opstår i USA en retning, som kaldes for 'kreationister'. De vil have Darwins børnelærdomme ud af skolen og skabelsen genindført. Nu udstak Darwin vel ingen religion, så det er nogle uens størrelser, der skal mandjævnes, men sådan ser altså virkeligheden osse ud.

Vi ryster måske på hovedet. Betænk da, at til og med år 1911 anførte den danske, officielle almanak altså hvilket år siden verdens skabelse året var. Det måtte dog for alle tænksomme mennesker på det tidspunkt have været en kuriositet. I 1912 er det så slut. Ved lejlighed kan vi forske i, om det gav anledning til debat.

Men - hvor længe havde det været en kuriositet? Ifl. Thorkild Damsgaard Olesen (Almanakken for 1985) brændte observatør Schellerup fingrene ved et år i 1880'erne at udelade angivelsen af afstanden til verdens skabelse. Damsgaard Olesen skriver: "Skønt universitetet påberåbte sig, at årstallet 'for længst var anerkendt som væsentligt urigtig' gennemtvang ministeriet, at dateringen kom ind i almanakken igen, og der blev det stående til 1911."

Altså i 1880'erne siger man, at angivelsen for længst er anerkendt som urigtig. Hvad er 'for længst'? Det lader til at vi faktisk skal ind i 1800-tallet. Det er formentlig først erkendelsen af fossilernes alder som ændret opfattelsen af skabelstidspunktet. Nu bevæger vi os fra almanakkernes verden til geologiens historie. Og så må vi skelne mellem, hvad der foregik i den snævre kreds af videnskabsmænd, og hvad der var almen viden. Den svenske National Encyklopædi beskriver bevægelsen således: "Under 1700-tallet kom bibelsynen att successivt minska i betydelse i takt med at empiriska studier gav nya insikter". Hvad man

som lægmand får ud af at læse sammendrag af geologiens historie er, at omkring 1850 har videnskabs folk nok ikke haft megen tiltro til en tidsfæstelse af verdens skabelse. Årene fra da til 1912 må da siges at være den tid synspunktet skulle have for at slå totalt igennem. Men som 'kreationisterne' viser, kommer der åbenbart en 'anden runde'.

Hvornår begynder man så at interessere sig for tidsfæstelsen af skabelsen? På forhånd kunne man forestille sig, at det er et spørgsmål som man 'altid' har beskæftiget sig med. Foreløbig ser det for mig ud som om, det er et spørgsmål som er knyttet sammen med naturvidenskabens fremvækst. Hvis det forholder sig sådan, er det jo interessant fra mange vinkler. F.eks vil det sige, at de mennesker i fortiden, som har fæstet lid til skabelsesberetningen, har lagt noget andet i denne forståelse end den, som ønsker at se skabelsen tidsfæstet - det er to adskilte forståelsesrammer.

Hvis nu tidsfæstelsen i sit udgangspunkt hører naturvidenskaben til - så er det altså på det stadium, hvor mange detaljer mangler. I 1600 tallet har 5000 år repræsenteret et langt større tidsrum, end vi opfatter det som i dag.

Den danske astronom Longomontanus begynder at anføre 'aar siden verdens skabelse' i sine almanakker - i 1609 (ifl. Poul Heegaard i Dansk Biografisk Haandleksikon) eller 1611-13 (Mogens Lebech i 'Fra Runestav til Almanak'). Jeg kan på en gengivelse se, at i Helvads almanak fra 1635 er der sådan en angivelse.

På engelsk grund siger man åbenbart, at det er den irske biskop James Ussher som i 1650 udarbejder en redegørelse for afstanden til skabelsen. Dette læser jeg først i et interview med Stephen Jay Gould i bogen Eco/ Gould/ Carrière/ Delumeau: Conversations about the end of time (Penguin 2000.) Og ser det bekræftet i, hvad den svenske Nationalencyklopedi skriver om James Ussher.

At ville tidsfæste skabelsen er dog næppe opfundet hverken af Longomontanus eller Ussher. Det er klart der kan have været diskussion om, hvor mange år man skulle anføre. At sætte år på skal nok søges tidligere, - det gør jeg så.

Som den amatør, jeg er, går jeg på WWW og finder, at iflg. 'Seidelmann 1992, p. 55' skal en franskmand Julian Scaliger (1540-1609) have angivet 1. januar 4713 før Kristus som dag 1 efter overvejelser, der skal se rationelle ud.

Om han derfor var den første til at tidsfæste 'dag 1' siges der intet om. Et par bogtitler omtalt på Encartas websider lader ane, at han tager udgangspunkt i en korrigeret af tidligere tiders beregninger af historisk tid, så det er nærliggende at tro, at nogen før har beskæftiget sig med emnet 'dag 1'. En tredje www-side siger at han fastsatte dag 1: „Scaliger selbst datierte die Erschaffung der Erde auf das Jahr 3267 v.Chr.“ Den ene siger altså 4713, den anden 3267 - Har Scaliger sagt begge dele? Når man synes det hele er noget sludder, er det svært at gå videre i den efterforskning, hvis det ikke giver et fingerpeg om hans kilder, så der stopper jeg.

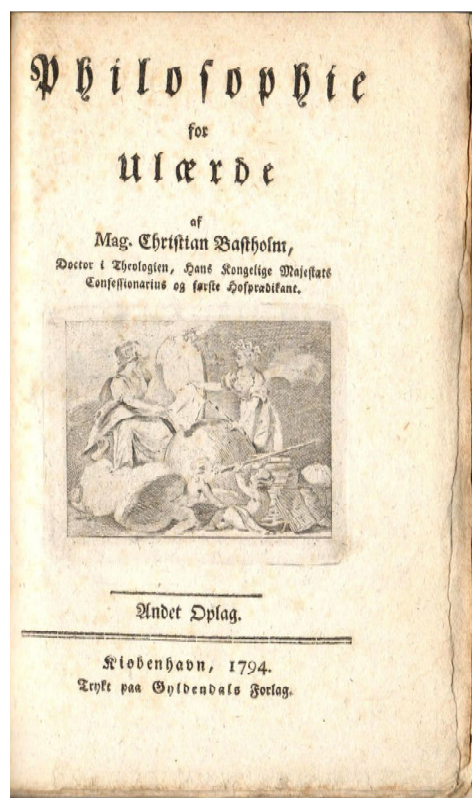
Det forekommer morsommere at jagte, hvornår en almanak første gang bringer oplysningen 'siden verdens skabelse'. Nogen kunne jo godt have beskæftiget sig med spørgsmålet før mig og dermed gøre mig opgaven let.

Men jeg kom på en ny afledningsmanøvre. For et er dette med selve anførslen i almanakken. En dejlig konkret sag at søge efter. Så er der spørgsmålet om afstanden til verdens skabelse sådan teologisk/naturvidenskabeligt set. Hvad eliten har ment, og hvad der var gængs opfattelse på de givne tidspunkter.

Da jeg ikke umiddelbart kunne gå i gang med at lede i tyske og franske almanakker, kastede jeg mig over spørgsmålet: Hvad mente hvem hvornår i Danmark.

I 1880'erne er det altså i Danmark 'for længst' fastslået, at man ikke kan sætte årstal på skabelsen. Men det var altså ikke mere fastslået, end at undervisningsministeriet kunne gennemtvinge anførelsen i almanakken. Næppe fordi undervisningsministeret husede tiltro til opgivelsen, men fordi det politisk kunne blive besværligt ude i landdistrikterne at forklare, at det var en oplysning, som ikke havde noget på sig.

Det er sikkert en udmærket sammenfatning af situationen, som den formuleres af geologen A.G.Högbom i bogen 'Geologiens udvikling i det nittende Aarhundrede' (1923) om debatten herom i gennem det 17. og 18. århundrede: "Henimod tidsrummets afslutning finder man alligevel hos flere naturforskere en tydelig skepsis over for dogmerne om skabelsen og syndfloden. Disse forfattere tog problemet om jordens oprindelse og de første tider op til behandling uden at polemisere med disse dogmer, men med en fuldstændig tilsidesættelse af dem i deres fremstilling eller blot bevidnede dem en ærbødighed, der ikke forpligtede til noget. De skarpe direkte angreb, som fra Voltaire og andre oplysningsfilosoffer blev rettet mod de kirkelige dogmer, havde dog i det store og hele kun ringe indflydelse på den samtidige naturforskning." Buffons 'Épooques de la Nature' fra 1780 danner åbenbart skel - han udmåler jordens eksistens til 74.800 år, ikke ud fra biblen, men efter rationelle overvejelser iflg. Högbom.

I 1787 udgiver danskeren Christian Bastholm sin 'Philosophie for ulærde'. Den er et forsøg på at samle tidens naturvidenskabelige viden og vise, hvor naturligt den hænger sammen med den kristne religion, intet mindre. I det afsnit, som omhandler 'Jordens oprindelse' behandler han spørgsmålet om 'siden skabelsen'. Han er jo ikke naturvidenskabsmand, selvom han i sin ungdom har været rundt om også det studie. Og han bebrejdes åbenbart af samtiden, at han ikke er helt ajour. Så meget desto mere imponerende er måske derfor nogle formule-

ringer i dette afsnit, som først får deres svar af videnskaben 40-50 år senere. Jeg bruger to citater:

”Men vor jord tilligemed den soleverden, til hvilken den hører, når har den da fået sin tilværelse? Er den millioner, eller måske ikkun 5 til 6000 år gammel? Dette spørgsmål lader sig ikke ikke med fuld vished besvare; vi kunne end ikke med noget skin af rimelighed gætte. De, som mener at forstå Moses og ville følge ham, ansætte alderen for hele verdens bygning og altså tillige for vor jordklode til 5 a 6000 år. Men jeg må tilstå, at jeg finder intet herom hos Moses, og den beskrivelse han giver os, viser tydeligt nok, det ikke var hans hensigt, at være hele verdens, men alene jordens historieskriver.”

Derefter repeterer Bastholm biblens skabelsesberetning og får den til at harmonere med udviklingstanken - alt bliver ikke skabt i et nu, men –”således at den foregående forandring bliver en årsag til den følgende”.

Og de seks dage skabelsen foregår afmontere han elegant ved at sige, at hvem ved, hvor længe en dag var dengang. Jordens rotation var en anden, det ville passe godt til processen -

Derfor kan han konkludere:

”Nu kunne vi og begribe så mange særsyner i naturen, som ikke lader sig forklare, når vor klode ikke skulle være ældre end 5 til 6000 år. Man finder bjerge opdyngede på bjerge, nøgne fjelde, som synes at have været til fra evighed af, og vist ikke i 5 eller 6000 år er blevet, hvad de er. Man finder hele bjerge af forstenede havdyr; hvad tid fordres ikke til at danne dem? Man finder, ved at grave dybt ned i jorden, havbund under jordbund, og jordbund igen under havbund. Ja man finder benrader af dyr, som nu ikke mere findes på denne klode og rimeligen er levninger af den forrige verdens beboere.”

Endnu 100 år efter Bastholms lille bog, var det altså ikke muligt af få anførslen om - **år siden skabelsen** - ud af almanakken.

Om Bastholm her udtrykte tanker er originalstof, eller om han har hentet argumentationen et andet sted, kan jeg ikke vide. Det er ikke umuligt, for han refererer ikke til navne. Men han siger så meget, at han vil ikke dyng læseren til med lærde meninger, for den ulærde, han henvender sig til, har jo ikke en chance for at dømme de lærde meninger imellem. ”Jeg vil hellere sige, hvad jeg tænker, og overlade enhver at antage mine tanker, eller at forkaste dem.”

Jeg gad nok vidst om geologihistorikere har været opmærksom på disse linjer? Det forekommer mig, at der er momenter i hans tankegang som udstikker retningslinjerne for som sagt de næste 40-50 års debat om emnet?

Men det var altså, hvad en ikke-naturvidenskabsmand kunne tænke om spørgsmålet – 'siden skabelsen' i slutningen af 1700-tallet, og som han mente burde gøres til 'almenviden'.

Af nævnte citat fra Högbom forstår vi, at han næppe har været alene med dette standpunkt. Men når Buffon i 1780 udmærker sig ved at turde sige 74.800 år - er det så ikke en præstation af Bastholm få år efter at sige 'millioner'? - selvom det bare er et slag på tasken - det er dog betydeligt nærmere nutidens tankegang - end 74.800. Så selvom om oplægget til Bastholms tanker måske kan findes hos

Leibnitz eller andre, så har de næppe udtalt disse 'millioner', uden at Högbom da måtte have nævnt dem.

I flere hundrede år måtte der gås frem med en diplomati, som kan sammenlignes med, hvad folk, der levede under sovjetregimet, var udsat for. Man læse f.eks. i 'Læsebog i Naturlæren for Hvermand' af den svenske N.J.Berlin, jeg har 5. udgave på dansk fra **1872**.

Gang på gang henvises der til det skabte og skabelsen. Bogen begynder sågar: "Af alle skabte ting er mennesket den vigtigste". Og der afsluttes med citat af Davids 14. salme, en lovsang af skaberen.

Men ellers - jamen det er da bare en ganske almindelig naturhistorie, som ikke prøver at tilpasse sig skabelsesberetningen. Men den sætter altså lige et par signaltegn ind hist og her, så man kan forstå, at der ikke skrives i opposition til troen på biblens skabelsesberetning. Men så er det også en skolebog. I en popularisering af 'Stjerneverdenen' af J.G. Tuxen **1886** finder han slet ikke anledning til at anvende ordet skabelsen - så man kan tro, at kampen er slut.

I Vilhelm Rasmussens bog fra **1903-4**: 'Verdensudviklingen' er det blevet tiden til at tale klart sprog også i en populærvidenskabelig bog. Den er næppe blevet brugt til skolebog. Udgivet på Det Nordiske forlag i dets skæbneår - før sammenslutningen med Gyldendal. Måske indgik den i Frem?

"Udvikling er vor tids løsen, og udviklingstanken glimter som en gylden tråd i enhver videnskab og i de mangfoldigste virksomheder i det praktiske liv. Hos fordomsfrie mennesker komme den åbenlyst til orde, og selv hos sine argeste fjender har den listet sig ind og åbenbares i deres skrifter og tale." Man hører heraf, at kampen ikke er slut. Bogen selv er et redskab i denne kamp. Fra indledningens store overblik over udviklingen fortsættes med et tilbageblik til alverdens skabelseslegender, også biblens, og afsnittet slutter, ganske udiplomatsk: "En anden lige så stor fejl ved alle de gammeldags sagn er den indbildning, at jorden er noget særligt stort, medens solen og stjernerne i sammenligning med den, er ganske små. Dette kommer for eksempel så tydeligt frem i den mosaiske lære, hvor det fortælles, at Jahve skabte Solen og stjernerne, for at de kunne lyse over jorden og sætte skel mellem dag og nat. Sandheden er, at jorden er et usseligt lille fnug i sammenligning med de andre kloder i universet; og derfor er det ganske urimeligt at mene, at de skulle være blevet til for jordens skyld. Det er ikke bedre end, om en flue mente, at Danmark var bleven til, at at den kunne sætte sig på kongens næse."

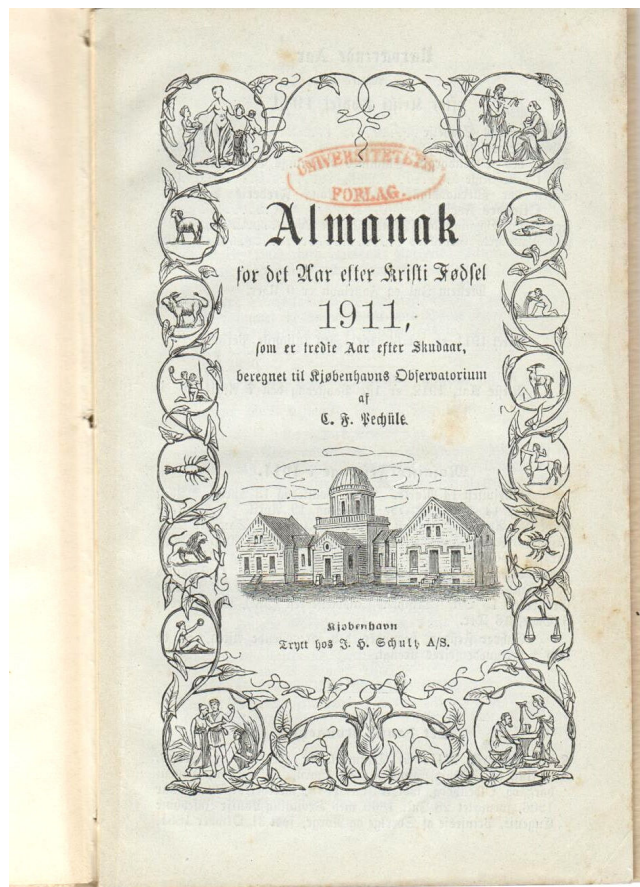
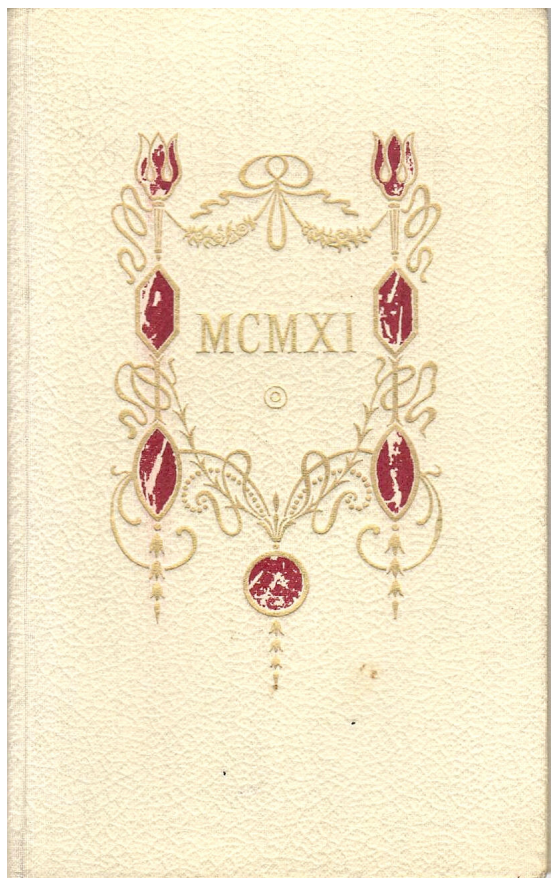
Bogen slutter med en efterskrift, hvor slutningen lyder:

"At mine læsere er bleven enige med mig i alle spørgsmål, venter jeg ikke. Min bog er ikke skrevet ud fra det synspunkt, at noget bør tros, fordi det anses for sandt af videnskabsmænd eller endog 'Videnskaben'. Kun det, der er gjort indlysende ved gyldige grunde, bør man tro på. At forkaste læren om afstamning og udvikling, fordi den kun er en hypotese, som mange gør, er der dog ingen mening i. En hypotese er en formodning, der kan forsvares med erfaringsgrunde; og det er dog altid bedre end formodninger, der trods alle grund, som for eksempel den sædvanlig antagne mosaiske skabelseslegende. Nu om stunder kan læren om afstamning og udvikling betragtes som en næsten lige så vel begrundet hypo-

tese som det kopernikanske verdensbillede; og dets rigtighed tvivler jo ingen om.”

Her fik vi altså en beretning fra fronten 1903: 'Der sidder nogle derude og tager biblens skabelsesberetning for sandheden'. Det gør der åbenbart så også i 2014!

Jeg vil gerne tro, at en moderne bog med samme emnekreds også vil passere skabelsesberetningen - for historiens og kuriositetens skyld. Men for kreatio- nisterne er dette altså stadig - eller skal vi sige:igen – alvor med biblens skabel- sesberetning.

Jeg måtte anskaffe mig Almanakken for 1911 – og blev overrasket over hvordan den ser ud. Indbundet i helbind med guldsnit på alle tre sider med præg i guld og farve. Et smukt forsatspapir i bordeaux. Når jeg slår jeg op genkender jeg den som Universitetsalmanakken for 1911. Forklaringen skal nok forstås ud fra bagsidens forklaring. Almanakken blev nemlig forhandlet af Gyldendalske Boghandel til en pris af 18 øre for et uheftet eksemplar og 20 øre for et heftet eksemplar. Ved et 'partiindkøb' på mindst 50 eksemplarer får man 20 % rabat. Så måske har boghandlere eller bogbindere købt et parti uheftede almanakker og indbundet dem og på den måde skabt sig en forretning. Desværre har ejeren ikke brugt de mellem månederne indskudte blad til noteringer, hvilket ellers tit er tilfældet.

Nærværende Aar	
regnes	
efter Kristi Fødsel 1911.	
Efter Verdens Skabelse	5878.
Siden Reformationen	394.
Siden den Oldenborgske Stammes Regerings Begyndelse i dette Rige	463.
Siden vor allernaadigste Konge, Kong Frederik den Ottendes Fødsel	68.
Fra Kong Christian den Femtes danske Lov	228.
Fra Danmarks Grundlov	62.

Litteratur:

- Bastholm, Christian: Philosophie for ulærde. 1787
Berlin, N.J.: Læsebog i Naturlæren for Hvermand 5. udgave. 1872.
Den svenske National Encyklopædi
Gould, Stephen Jay: Eco/ Gould/ Carrière/ Delumeau: Conversations about the end of time. Penguin 2000
Heegaard, Poul: Longomontanus. Dansk Biografisk Haandleksikon bd. 2, s.514
Högbom, A.G.: Geologiens udvikling i det nittende Aarhundrede. 1923
Lebech, Mogens: Fra Runestav til Almanak. 1969
Linden-Vørnle, Michael: Big bang set i nyt lys. Universitetsalmanakken 2014
Olesen, Thorkild Damsgaard : 1685-almanakken og de gamle universitetsalmanakker. Universitetsalmanakken 1985
Rasmussen, Vilhelm: Verdensudviklingen. 1903-4
Tuxen, J.G.: Stjerneverdenen. 1886